

УДК 621.391: 004.9: 305.5

Гребенніков В. О., канд. техн. наук, с.н.с. (Тел.: +380 99 548 0376. E-mail: hreben@ukr.net)

Колченко Г. Ф., канд. техн. наук, доцент (Тел. +380 66 601 90 97. E-mail: galina2406@i.ua)

(Державне підприємство «Український науково-дослідний інститут зв'язку»)

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ І ОСНОВИ ПОЛІТИКИ ЗАГАЛЬНОГО ДОСТУПУ: КОНСПЕКТ НАЙВАЖЛИВІШИХ ПОЛОЖЕНЬ РОБОТИ К. НЕТО [1]

Гребенніков В. О., Колченко Г. Ф. Теорія розвитку і основи політики загального доступу: конспект найважливіших положень роботи К. Нето. Ця стаття є підбіркою найважливіших положень однойменної публікації бразильського дослідника К. Нето. Основні з них – це узгодженість політики розвитку сфери інфокомунікацій з політикою розвитку країни, критична важливість загальнодоступності інфокомунікаційних послуг для реалізації рівних прав і рівних можливостей для усіх громадян країни, що стає головним рушієм економічного розвитку країни. Дослідження такого плану в Україні не проводилися і результати К. Нето є піонерськими для української сфери інфокомунікацій.

Ключові слова: телекомунікації, інформаційні технології, загальний доступ

Гребенников В. А., Колченко Г. Ф. Теория развития и основы политики общего доступа: конспект важнейших положений работы К. Нето. Эта статья является подборкой важнейших положений одноименной публикации бразильского исследователя К. Нето. Основными из них являются: согласованность политики развития сферы инфокоммуникаций с политикой развития страны, критическая важность общедоступности инфокоммуникационных услуг для реализации равных прав и равных возможностей для всех граждан страны, что становится главным двигателем экономического развития страны. Исследования такого плана в Украине не проводились и результаты К. Нето являются пионерскими для украинской сферы инфокоммуникаций.

Ключевые слова: телекоммуникации, информационные технологии, общий доступ

Передмова авторів конспекту. Проблема забезпечення загального (повсюдного і для усіх категорій населення та бізнесу, "універсального") доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних послуг (ІК-послуг) є актуальною для усіх країн світу, особливо для країн, що розвиваються, у тому числі, й для України. Реалізуючи загальний доступ до ІК-послуг в рамках відповідної державної політики, країни, що розвиваються, намагаються використати можливості такого доступу для прискорення свого економічного та соціального розвитку. Протягом останніх 10-15 років опубліковано велику кількість робіт за тематикою загального доступу до телекомунікаційних і інформаційних послуг, однак дуже мало публікується результатів узагальнюючих і фундаментальних досліджень за цією тематикою. Найбільш ґрунтовною і узагальнюючою роботою за цією тематикою можна вважати посібник для регуляторних органів, створений колективом авторів за глобальною партнерською програмою infoDev Світового банку [2]. Однак цей посібник є лише узагальненням практичного досвіду формування та реалізації політики загального доступу до ІК-послуг в різних країнах світу. Теоретичні обґрунтування необхідності такої політики в посібнику [2] відсутні.

З огляду на зазначене, робота К. Нето (Caio Mario da Silva Pereira Neto), конспект якої пропонується читачам цього збірника, виглядає як вагомий аргумент щодо необхідності формування і реалізації спеціальної політики загального доступу до сучасних масових ІК-послуг в країнах, що розвиваються (у тому числі, й в Україні). Особливу вагу цій роботі надає її теоретичне підґрунтя. Автор роботи – правник, докторант Йельської школи права (Великобританія) – досліджує питання необхідності спеціальної політики загального доступу з загальносуспільної точки зору – з точки зору теорій розвитку країн світу. Опублікована К.Нето робота є частиною його дисертації на тему "Загальний доступ до телекомунікацій в країнах, що розвиваються: приклад Бразилії", яка була представлена у Йельській Школі Права на виконання вимог до надання йому ступеня доктора юридичних наук (J.S.D.).

Ознайомлення з текстом роботи К. Нето справляє сильне враження чіткістю постановки задачі та її аналізу, вагомістю аргументації, широтою поглядів автора. З огляду на непересічний характер цієї роботи та надзвичайну її актуальність для України (де за довгі роки незалежності не розроблено обґрунтування ні необхідності, ні обсягів сфери загальнодоступних ІК-послуг), було прийнято рішення створити конспект основних положень зазначеної роботи та опублікувати його. Особливих коментарів цей конспект не потребує. Варто лиш зазначити, що стиль викладення роботи є досить специфічним як за термінологією фахівця-правника, так і за частим вживанням виразів від першої особи. У законспектованих фрагментах перекладеного тексту ці особливості, по можливості, були приведені до норм наукової статті українською мовою.

Зміст роботи (у дужках – обсяги відповідної частини, сторінок).

I. Загальний доступ, ефективність і головне русло (мейнстрім) економічної теорії: фокусування на економічному зростанні.

- A. Короткий огляд еволюції головного русла науки про економіку розвитку (8).
- B. Телекомунікаційна політика і економічне зростання: теоретичні міркування (6).
- C. Емпіричні свідчення впливу телекомунікацій на економічне зростання (8).
- D. Куди нас веде головне русло економіки розвитку: створення слабкого обґрунтування для політики загального доступу (2).

II. Загальний доступ, рівне громадянство і розвиток як свобода: фокусування на можливостях.

- A. Поняття розвитку як свободи (1).
 - i. Розвиток як свобода: функції, можливості і набори можливостей (7).
 - ii. ПРООН і розвиток як свобода: від теорії до вироблення політики, з викривленням (4).
- B. Політика загальнодоступності і її вплив на свободи, функції та можливості (5).
- C. Поєднання головного русла економіки розвитку та розвитку як свободи: створення сильного обґрунтування політики загальнодоступності (1).

III. Загальний доступ, розподільні ефекти та процес розвитку: фокусування на рівності.

- A. Рівність, можливість отримання доходу і економічне зростання (3).
- B. Рівність можливостей і розвиток як свобода (2).
- C. ECLAC та продуктивна трансформація із рівністю: розподіл, розвиток і доступ до ІКТ (4).
- D. Загальний доступ, розподіл і розвиток: у напрямку консенсусу (1).

IV. Висновок (2).

Вступ. В цій роботі розглянуті обґрунтування публічної політики щодо повсюдного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в контексті країн, що розвиваються. У ній доводиться, що так звана політика загального доступу (загальнодоступності послуг ІКТ) може розглядатися як важлива складова більш широкої стратегії розвитку країн, що розвиваються, та сприяти доступу всього населення до ІКТ. Робота структурована у трьох частинах. У першій частині розглядаються теоретичні аргументи і емпіричні свідчення, що підтверджують позитивний вплив доступу до ІКТ на економічне зростання. У другій – обговорюється вплив доступу до ІКТ на покращення людських функцій та розширення людських можливостей. Третя частина присвячена впливу політики загальнодоступності на зменшення нерівності, співвідносячи цей ефект із стійким розвитком країн. Короткий висновок поєднує всі три частини.

Коли розглядається публічна політика країн, що розвиваються, важливо тримати подумки більш широку картину процесу розвитку. В цих країнах політика, що реалізується на мікро-рівні, тобто стосовно окремих секторів економіки (на противагу політики макро-рівня, такої як процентна ставка, обмінний курс, податкова політика), знаходиться в контексті того, що найвищою проблемою урядів є виведення їх країн на шлях стійкого розвитку.

Політика загальнодоступності послуг у застосуванні до телекомунікаційного сектора може грати важливу роль в процесі розвитку. Для простоти, в контексті цієї роботи там, де використовуються вирази "політика загального доступу" або "політика загального обслуговування", завжди мається на увазі політика, що сприяє повсюдному доступу до ІКТ. При цьому не мається на увазі політика в інших секторах економіки). Структурування публічної політики мікро-рівня в контексті стратегій розвитку є непростою задачею. Вона накладає труднощі обговорення самої публічної політики на труднощі розуміння процесу розвитку. Однією з головних перепон у розв'язанні цієї задачі є поточний стан теорії розвитку. І навіть якщо в цій теорії вже зроблена велика робота, то в ній дивовижно мало згоди щодо елементів, які ведуть до розвитку в одних країнах та недорозвитку в інших. Тим не менш, наукові зусилля на цьому теоретичному полі не були марними. Навпаки, вони забезпечили деякі правдоподібні теоретичні рамкові принципи для погляду на процес розвитку. Аналіз в цій роботі йдеться для двох найбільш важливих принципів у спробі ідентифікувати, як телекомунікаційна політика, взагалі, та політика загальнодоступності послуг, зокрема, можуть дати внесок до стратегії розвитку країн.

Доведено, що публічна політика загальнодоступності послуг щодо ІКТ може впливати на процес розвитку на трьох рівнях: (i) вона має тенденцію позитивно впливати на економічне зростання; (ii) вона робить внесок у розширення свобод людини (тобто, дієвості людей та їх можливостей), (iii) вона робить внесок у зменшення нерівності.

Необхідно зробити одне важливе застереження. Хоча аналіз в цій статті виконано в загальних термінах, у спробі визначити потенціальне співвідношення між політикою загальнодоступності послуг і розвитком, головна його увага стосується країн із середнім рівнем розвитку та з деяким ступенем індустріалізації, які інколи називають виникаючими країнами (наприклад, Бразилія, Чилі, Аргентина і Мексика). Вірогідно, що частина аналізу може бути також застосована і до найменш розвинутих країн, однак він напевне потребуватиме багато обмовок. Просто кажучи, якщо взяти стартову точку політики загальнодоступності в країнах, подібних Бразилії або Мексики, то вона набагато відрізняється від стартової точки країн Африки нижче Сахари. Зрозуміло, що аналізувати обидві ситуації на один манер не можна.

I. Загальний доступ, ефективність і основне русло (мейнстрім) науки про економіку розвитку: фокусування на економічному зростанні.

Основне питання, чому деякі країни є більш багатшими за інші, давно мучив вчених і політиків. За сучасної ери, предмет економічного розвитку притягував увагу економістів з часів заснування цієї дисципліни в 1774 році постановкою питання Адамом Смітом щодо природи і прикладів добробуту націй [3].

Однак до кінця Другої світової війни економісти не витрачали значних зусиль для побудови абстрактних моделей, які можуть пояснити процес економічного розвитку. Перша школа мислення, що виникла після війни, концентрувалася майже повністю на дослідженні елементів, що можуть збільшити ефективність і ведуть до економічного зростання. Основною ідеєю було те, що економічне зростання може поширити добробут і значно підняти стандарти життя усього населення окремої країни.

A. Короткий огляд еволюції головного русла науки про економіку розвитку

Модель Харрода-Домара (Harrod-Domar) [4, 5] – інвестиції є ключовим елементом, що ведуть до економічного зростання.

Модель Солоу (Solow) [6] – зменшення віддачі капіталу у часі і досягнення рівноважного стану економіки з плином часу (для індустріалізованих країн).

Модель людського капіталу – варіація моделі Солоу.

Модель Пауля Ромера (Paul Romer) [7] – теорія ендогенного зростання на базі дії трьох чинників: накопичення капіталу (матеріального та людського), вплив зовнішніх економік та взаємовпливів від інвестицій у певні види капіталу, вдосконалення технологій.

Модель інституційної економіки [8] – створення певних інституцій в економічному механізмі зменшує вартість укладання угод (транзакцій) і тим прискорює економічний розвиток.

B. Телекомунікаційна політика і економічне зростання: теоретичні міркування

Основне обґрунтування, що покладено в основу гіпотези про те, що доступ до ІКТ створює позитивний вплив на зростання, базується на відчутті, що інвестиції у телекомунікації створюють вторинні ефекти (тобто позитивні зовнішні результати), які покращують ефективність економіки. Вторинні ефекти дають вигоду для економіки на трьох рівнях: (i) вони генерують багато додаткових інвестицій в інших секторах; (ii) вони зменшують витрати на транзакції в цілому по економіці; (iii) вони непрямо покращують людський капітал і продуктивність.

Внаслідок того, що телекомунікаційні мережі дають потужні додаткові інвестиції майже у всіх інших секторах економіки, вони функціонують як каталізатор економічного зростання. Ці додаткові інвестиції мають прямий і зворотній зв'язок з інвестиціями у телекомунікаційні мережі.

С. Емпіричні свідчення впливу телекомунікацій на економічна зростання

Економісти вже давно були інтриговані співвідношенням інвестицій в інфраструктуру і темпами зростання країни. Цей інтерес був особливо сильним для телекомунікаційної інфраструктури, оскільки спостерігалася висока кореляція між питомим ВВП на одного жителя країни і розвитком доступу до телекомунікацій при порівнянні даних різних країн. Наведені в роботі графіки ілюструють цей інтерес дослідників – телефонна і Інтернет щільності в залежності від ВВП багатьох країн світу. Як відомо, усереднена залежність телефонної щільності країн світу від їх питомого ВВП, відома під назвою "залежність Джіппа".

Було проведено багато досліджень для з'ясування напряму цього співвідношення. Дійшли до висновку, що має місце двостороння залежність – інвестиції у телекомунікації ведуть до зростання ВВП і навпаки, зростання економіки (ВВП) веде до зростання інвестицій у телекомунікації. Однак такий висновок також важко обґрунтовувати, внаслідок неточностей у статистичних даних, зібраних за різною методологією, та впливу різних технологій, що швидко змінюються протягом тривалих проміжків часу статистичних спостережень.

Д. Куди веде головне русло науки про економіку розвитку: створення слабого обґрунтування політики загального доступу

В контексті головного русла економіки розвитку аналіз показав, що є багато теоретичних причин вірити у те, що урядові дії для розширення телекомунікаційної інфраструктури мають тенденцію позитивно впливати на зростання. Така інфраструктура генерує вторинні ефекти для інших секторів – взаємно їх доповнює (тобто створює прямі і зворотні зв'язки), зменшує транзакційні витрати та покращує людський капітал. Всі ці вторинні ефекти збільшуються внаслідок мережних ефектів. Як і для емпіричних свідчень, хоча й вони є не дуже співставними, це загалом підтримує теоретичні обґрунтування необхідності сприяння розширенню доступу до телекомунікацій.

Також важливо зазначити, що ні теорія, ні емпіричні свідчення нічого не пропонують. По-перше, вони не пропонують того, що урядові дії повинні намагатися розширити доступ до рівня загальності (тобто, доступ для усіх громадян і в усіх місцеперебуваннях). По-друге, вони не пропонують конкретні види урядових дій, що можуть мати найбільший вплив на зростання. Маючи справу з агрегованими коефіцієнтами щільності, не можна показати, який тип доступу дасть найбільшу віддачу. По-третє, емпіричні свідчення не вловлюють специфічні аспекти впливу телекомунікаційної інфраструктури на розвиток людського капіталу. Цей вплив можливо буде дуже важко виміряти, оскільки роль ІКТ як магістралей інформаційного обміну та поширення знання є непрямою.

Головний напрям економіки розвитку, окрім іншого, ясно показує, що розширення телекомунікаційної інфраструктури не є панацеєю для зростання. Процес зростання є вкрай складним і залежить від багатьох елементів. Погляд на ІКТ, як на один із ряду інших каталізаторів процесу розвитку, вірогідно є найбільш реалістичною позицією в рамках цих принципів.

II. Загальний доступ, рівне громадянство і розвиток як свобода: фокусування на можливостях

ІКТ виконує важливу суспільну функцію як інструмент, що дозволяє членам суспільства брати участь у соціальній, економічній і політичній активності. Індивіди використовують ІКТ в своєму повсякденному житті для взаємодії з іншими індивідами в широкій матриці різних контекстів. Таким чином, повсюдний доступ до цих інструментів комунікацій робить внесок у розширення повноважень індивіда і покращує колективне самоуправління. Навпаки, дефіцит доступу до ІКТ може розглядатися як значна перешкода для соціальних взаємодій. В цьому контексті, політика загальнодоступності послуг також ґрунтується на перспективі рівного громадянства: гарантування доступу до ІКТ є істотним для забезпечення усіх індивідів базовими інструментами взаємодії в їх соціальному положенні.

Дивлячись на цю стимулюючу роль ІКТ, вплив доступу до ІКТ на розвиток може бути краще враховано крізь призми різних парадигм, одна з яких могла бути названа так: розвиток як свобода. Цей підхід оцінює розширення людської свободи як центральний елемент процесу розвитку. З цієї точки зору, актуальність доступу до ІКТ не полягає в його

інструментальній функції для економічного зростання, як розуміється в головному руслі економіки розвитку, а полягає в його функції стимулюючого інструменту для розширення людської діяльності.

Базуючись на цій ідеї, автор доводить, що парадигма розвитку як свободи забезпечує потужне обґрунтування для реалізації політики загальнодоступності послуг в країнах, що розвиваються, дає опис загальних принципів, пропонованих цією парадигмою, розглядає і теоретичні підкріплення цього підходу, і прагматичний імпульс, що наданий йому в Програмі розвитку ООН (ПРООН). Доступ до інформаційних засобів і потоків може позитивно вплинути на функції і можливості індивідів, стимулюючи розвиток. Автор завершує цю частину, зв'язуючи зроблені в ній докази з аргументами, наведеними в першій частині роботи, щоб зробити більш сильну заявку на користь публічної політики, яка сприяє загальному доступу до ІКТ.

Слід підкреслити, що нова парадигма не заперечує важливості зростання економіки країни для розвитку. Навпаки, підхід на основі свободи бачить зростання як критичний вимір розвитку.

А. Поняття розвитку як свободи

Парадигма розвитку як свободи змінює фокусну точку в аналізуванні розвитку. Дійсно, ця парадигма пропонує концентрувати увагу на свободі людського буття, а не на багатстві, створеному національною економікою. Створюване багатство є актуальним тільки до тієї міри, в якій воно є інструментом у розширення людської свободи. Така зміна точки зору має глибокі наслідки для аналізу процесу розвитку, а також для рекомендацій, що отримані з такого аналізу.

і. Розвиток як свобода: функції, можливості і набори можливостей

В цьому підрозділі автор викладає точку зору індійського філософа і економіста, нобелівського лауреата 1998 року в галузі економіки, теоретика парадигми "розвиток як свобода" А. Сена (Amartya Sen) [9].

А. Сен за допомогою поняття розвитку як свободи створив вичерпні рамкові принципи процесу розвитку. Він створив широку теорію, яка включає не тільки особливу проекцію розвитку, а й особливу теорію соціального вибору. Таким чином, А. Сен атакує основи сучасної економіки добробуту, а також альтернативні теорії справедливості (наприклад, концепція справедливості Раульса [10] та теорія свободи волі Нозіка [11]). Розглядаючи основні праці А. Сена, автор акцентує увагу тільки на наслідках теорії Сена для мислення про розвиток, особливо тих, що мають відношення до впливу ІКТ-доступу на розвиток як свободу. А. Сен припускає, що людські свободи є одночасно і сутністю, і засобом для розвитку. Вони є сутністю у сенсі того, що процес розвитку характеризується зменшенням позбавлень (втрат) та усуненням основних несвобод, які впливають на добробут людей. В цьому є внутрішня цінність, притаманна індивідуальній діяльності, яка не має інструментального характеру. Свободи також розглядаються як інструменти розвитку, слугуючи засобами ліквідації позбавлень (втрат). З інструментальною точкою зору А. Сен пов'язує "спосіб, яким різні види прав, можливостей і звань роблять внесок у розширення людської свободи взагалі". Різні види інструментальних свобод взаємодіють між собою, роблячи внесок у загальний розвиток людської свободи як істотного елемента розвитку людства. В цьому сенсі, розвиток досягається за допомогою п'яти інструментальних свобод які вважаються особливо релевантними до процесу розвитку: політичні свободи, економічні умови, соціальні можливості, гарантії прозорості, захисна безпека. Автор розглядає механізми впливу кожної з цих свобод на розвиток і на свободу індивідів у суспільстві.

ii. ПРООН і розвиток як свобода: від теорії до розроблення політики, з викривленням

Використовуючи теоретичні принципи, розроблені А. Сеном та прагматичні ідеї Махбуба (Mahbub Ul Haq) [12], Програма розвитку ООН (ПРООН) заснувала в 1990 році новаторський Звіт людського розвитку (ЗЛР). Перший ЗЛР визначив людський розвиток як "процес розширення вибору для людей" – що співвідноситься з концепцією можливостей, яка обговорювалася вище. Цей звіт запропонував перехід до оціночного підходу щодо процесу розвитку. Припускаючи, що використання доходу як засобу для будь-якого людського вибору

є тільки частково правильно, звіт запропонував методи для оцінки розширення людських можливостей. ЗЛР встановив новий підхід до аналізування процесу розвитку і, базуючись на його результатах, прийшов до серії політичних рекомендацій. ПРООН прийняла підхід розвитку як свободи і шляхом ряду спрощень та явного прагматизму трансформувала його в потужний інструмент для оцінювання і рекомендацій. З 1990 року ПРООН щорічно публікує ЗЛР, який став головним довідником на арені політики розвитку.

З метою оцінювання, ЗЛР визначив три основні можливості, що можуть розглядатися як складові розвитку: здатність вести довге і здорове життя, бути освіченим, мати гідний рівень життя. Маючи їх на увазі, ЗЛР запропонував свій головний інструмент для оцінювання розвитку – Індекс людського розвитку (ІЛР) – новий засіб для оцінювання людського розвитку. ІЛР сконструйовано як суму трьох показників, які можуть слугувати характеристикою кожної з означених вище основних можливостей (було визнано четверту базову можливість людей – здатність брати участь у житті спільноти, однак, маючи на увазі труднощі з вимірювання цієї можливості, вона не була включена до ІЛР).

Фокусування на деяких центральних можливостях в ІЛР, очевидно, є спрощенням принципів А.Сена, що були подані вище, однак цей аналітичний хід зробив ІЛР керованим і привабливим для політичних міркувань – індекс є простим і корисним засобом. У той же час, таке спрощення може виключити багато інших важливих елементів з політичного розкладу. Ось чому, протягом 90-х років ЗЛР намагався звертати увагу на багато інших релевантних можливостей, демонструючи, що оцінювання розвитку також означає відкриття продуктивних дебатів стосовно того, які можливості є релевантними для людського добробуту.

Відповідно підходу з точки зору свободи та при тому, що зростання лишається важливою метою, роль публічної політики вбачається в розширенні людської свободи (тобто, функцій і можливостей людей). В цьому сенсі, зміна у сприйнятті того, що таке є розвиток, у дійсності веде до зміни погляду на те, що має бути зроблене для прискорення розвитку.

В. Політика загальнодоступності і її вплив на свободи, функції та можливості

Швидкі технологічні зміни 90-х зародили великий оптимізм по відношенню до можливого впливу ІКТ на людський добробут. Однак, досі не повністю зрозуміло, якими шляхами доступ до ІКТ може позитивно впливати на свободи, функції та можливості людей. В цій частині роботи автор доводить, що доступ до ІКТ розширює функції (сферу діяльності) і можливості людей: *(i)* через внесок у розширення *комунікативних свобод* людського існування; *(ii)* відіграванням інструментальної ролі в розширенні чотирьох *основних установчих функцій та можливостей*; *(iii)* сприянням деяким *центральному інструментальним функціям та можливостям*.

Перш за все, доступ до ІКТ прямо розширює людську здатність доступу до інформації і до зв'язків (тобто, здатність обмінюватися інформацією з іншими). Людська істота є суто комунікативним створінням, яке висловлює себе і встановлює відносини з іншими через висловлювання, що передаються і зберігаються у різних середовищах (наприклад, усно, друком, повітряними хвилями, мідними проводами тощо). Ця здатність може розглядатися сама по собі важливою функцією, яку автор називає *комунікативною функцією*. За термінологією, що розробив А. Сен, автор посилається на можливість розвивати цю функцію, як на комунікативну можливість, яка є важливою людською свободою.

Доступ до різних технологій обміну інформацією (від листування до відео-зв'язку) розширює комунікативні можливості людини, дозволяє їй краще висловити різні ідеї і встановлювати різні види комунікативних відносин.

Однак, важливо визнати, що людські комунікативні можливості залежать не тільки від доступу до ІКТ, але й від рівня освіти, розумової здатності, мовних навичок тощо. Доступ до ІКТ не є панацеєю для розширення комунікативних можливостей.

Іншим шляхом, яким доступ до ІКТ впливає на розвиток як свободу, є інструментальна роль ІКТ в розширенні чотирьох базових можливостей для людей. *По-перше*, доступ до ІКТ став важливим елементом політики охорони здоров'я, впливаючи на можливість довгого і здорового життя. *По-друге*, доступ до ІКТ прямо впливає на політику освіти. *По-третє*, доступ до ІКТ є

актуальним для участі в житті спільноти на локальному, національному або міжнародному рівнях. По-четверте, у тій мірі, в якій повсюдний доступ до ІКТ робить внесок у економічне зростання, можна говорити про його непряму дію на рівень доходів, а отже, він також робить внесок у розширення базової можливості досягнення достойних стандартів життя.

Нарешті, на третьому рівні, поза впливом на базові можливості, доступ до ІКТ вдосконалює деякі центральні інструментальні можливості, визначені А. Сенем. Дійсно, доступ до ІКТ дуже важливий для здійснення політичних свобод і для розширення соціальних можливостей. В цьому особливому сенсі, доступ до ІКТ може бути відрізнений від доступу до інших загальних благ і послуг, які не представляють такий же потенціал для позитивного впливу на людську свободу. Отже, політика, що сприяє загальному доступу до ІКТ є не тільки *розумними* урядовими діями, але є також діями, *необхідними* для сприяння людському розвитку.

С. Поєднання головного русла економіки розвитку та розвитку як свободи: створення сильного обґрунтування політики загальнодоступності

Погляд на політику загальнодоступності послуг в рамках парадигми розвитку як свободи забезпечує дієвий аргумент для її реалізації в країнах, що розвиваються. З цієї точки зору, навіть, якщо ефекти зростання від цієї політики є незначними або невизначеними, така політика може все ще бути обґрунтована на основі її позитивного ефекту на людську свободу. Більше того, перспектива розвитку як свободи обґрунтовує не тільки політику щодо розширення доступу до ІКТ, але й політику, яка сприяє *загальному рівню доступу*, оскільки вона важлива для розширення можливостей усіх індивідів в даному суспільстві. В цьому сенсі рівність можливостей є невід'ємною частиною підходу розвитку як свободи – автор повертається до цього пункту про рівність в четвертій частині роботи.

Однак, це ще не все. Як показано в першій частині, є важливі теоретичні причини і вагома сума емпіричних свідчень, що підтримують висновок про те, що повсюдний доступ до ІКТ має позитивний і істотний вплив на економічне зростання. В цьому сенсі політика, що сприяє розширенню доступу, добре відповідає обома парадигмам, що обговорювалися вище, і відповідним їм рекомендаціям щодо стратегій розвитку. Це тим більше вірно, коли доступ до ІКТ все ще обмежений (наприклад, встановлення першого публічного телефону в селі, напевно, матиме дуже значний позитивний вплив). Отже, з точки зору розвитку як свободи, обидва представлені раніше аргументи можуть бути комбіновані, щоб створити сильне обґрунтування для політики загальнодоступності в контексті країн, що розвиваються. Фактично, ця політика необхідна для сприяння розвитку тому, що вона вдосконалює людську свободу двома шляхами: з одного боку, вона має позитивний вплив на широку матрицю людських можливостей, з іншого боку, вона прагне створити істотний позитивний вплив на зростання, яке, у свою чергу, далі розширює людські можливості.

III. Загальний доступ, розподільні ефекти та процес розвитку: фокусування на рівності

Третім міркуванням, що кладеться в основу розроблення і реалізації політики загальнодоступності послуг в країнах, що розвиваються, пов'язане з перерозподільними ефектами цієї політики. Так само, як і з іншими двома міркуваннями (тобто, ефективністю та рівним громадянством), це міркування може також аналізуватися з точки зору теорії розвитку. Саме це є завданням наступних частин цієї роботи.

А. Рівність, можливість отримання доходу і економічне зростання

Головне русло економіки розвитку доволі давно прагне пояснити ефекти нерівності економічної діяльності. Два питання є особливо помітними в цьому прагненні. *По-перше*, який вплив економічного зростання на нерівність? *По-друге*, який ефект зменшення нерівності на економічне зростання? Друге питання є особливо актуальним для аналізу в цій

роботі, оскільки політика загальнодоступності має тенденцію позитивно впливати на зменшення нерівності.

Після Другої світової війни було виконано багато робіт з цих питань в рамках сучасної теорії розвитку, однак вони лишаються без певних відповідей. Є відчуття, що можуть мати місце двосторонні впливи: розвиток може як посилювати, так і зменшувати нерівність, а зменшення нерівності може як прискорювати, так і гальмувати економічний розвиток.

Одна з теорій – теорія "перевернутого U" американського економіста С. Кузнеца (Simon Kuznets) стверджує [13], що на початку розвитку країни нерівність зростає, а потім, із набуттям високих ступенів розвитку, вона зменшується.

Останнім часом все більше з'являється робіт, що припускають можливість гальмування розвитку під впливом чинника нерівності. Ці роботи, в основному, ґрунтуються на ефектах політичної економії нерівності в країнах, що розвиваються. Вони відмічають, що високі рівні нерівності мають тенденцію до таких ефектів: (i) поведінка пошуку ренти (а не створення доданої вартості), яка зменшує безпеку прав власності; (ii) соціальна напруга і політична нестабільність, які спрямовують інвестиції назовні; (iii) відносно бідні середні виборці, які будуть голосувати за більш високі податки з метою безпосереднього перерозподілу до тих пір, поки це не створить негативного впливу на довгострокове зростання; (iv) більше зростання населення. Більш рівномірний розподіл багатства має тенденцію створювати стабільність і встановлює стимули для індивідів у напрямку досягнення економічного зростання.

З цієї точки зору добре розроблена політика загальнодоступності може відігравати роль перерозподільного інструменту. Важливим пунктом тут є те, що політика загальнодоступності створює істотний вплив на можливості доходу індивідів, особливо у найбільш ізольованих районах, які матимуть можливість більш активно брати участь у економічних угодах, таких як торгівля товарами (наприклад, можна продавати свої товари через Інтернет) і у ринку праці (наприклад, використання ІКТ для пошуку роботи і для роботи дистанційно).

Це не означає, що політика загальнодоступності має бути ядром урядових дій у напрямку зменшення нерівності. Звичайно, багато видів політики має значно більший вплив на нерівність, ніж загальний доступ до ІКТ. Однак політика загального доступу може бути однією з частин стратегії, необхідної для покращення рівності у економічній сфері. Більш важливо, що це є частиною, яка добре підходить до багатьох інших частин цієї головоломки розвитку, створюючи позитивний вплив на інші види публічних політик з розподільними ефектами (наприклад, освіта), покращуючи загальну здатність урядів зменшувати бідність. Таким чином, зменшуючи нерівність, загальний доступ до ІКТ робить також внесок у розвиток, орієнтований на зростання.

В. Рівність можливостей і розвиток як свобода

Загальна концепція рівності в дискусії про розвиток багато в чому залежить від поняття рівності доходу, як було обговорено раніше. Однак, прагнення рівності може бути висловлено в інших оціночних просторах, ніж доход. У рамках підходу до розвитку як свободи, рівність має бути оцінена у просторі можливостей. Хоча рівність у доходах може робити внесок у рівність можливостей, остання передбачає істотно інакший тип аналізу, ніж перша. Фокусування на рівності можливостей пропонує навіть сильніший аргумент на користь політики загальнодоступності послуг. Позбавлення доступу до ІКТ може породжувати істотну нерівність у свободі, якою індивіди користуються у проведенні свого життя. Таким чином, політика загальнодоступності в такому контексті може мати актуальний вплив на включення маргіналізованих індивідів у суспільство. Збільшення можливостей сприяє розвитку як свободі. Суть ідеї є такою, що розвиток повинен розширювати можливості усіх індивідів у даному суспільстві.

С. Економічна комісія ООН по Латинській Америці та Карибському басейну (ECLAC) та продуктивна трансформація із рівністю: розподіл, розвиток, доступ до ІКТ

Найбільш впливова школа думки у Латинській Америці на арені міжконтинентального розвитку є Економічна комісія ООН по Латинській Америці та Карибському басейну (ECLAC). Більше п'ятдесяти років ECLAC є головним голосом Латинської Америки у

дебатах щодо розвитку, пропонуючи неортодоксальні погляди на процес розвитку і породжуючи альтернативні пропозиції з питань, що актуальні для нього. Питання співвідношення між розвитком і рівністю є серед головних тем ECLAC.

Після багатьох років проповідування політики розвитку із збільшенням нерівності у суспільстві, ECLAC запропонувала на початку 90-х років стиль розвитку, сфокусований на "продуктивній трансформації з рівністю".

Рівність у цій новій політичній стратегії бачиться як імператив соціальної справедливості і як внесок у соціальну згуртованість, необхідну для процесу розвитку.

В недавніх публікаціях ECLAC більш конкретно розглядає важливість розширення доступу до ІКТ в контексті "продуктивної трансформації із рівністю". Доступ до цих нових технологій мислиться як важлива частина стратегії розвитку.

D. Загальний доступ, розподіл і розвиток: у напрямку консенсусу

Розподільні положення загальнодоступності послуг також мають значення для процесу розвитку. Як обговорювалось у цій частині, зменшення нерівності є важливою частиною двох домінуючих парадигм розвитку. Політика загальнодоступності послуг має позитивний вплив на зменшення нерівності як в просторі доходів, так і в просторі можливостей, роблячи одночасно внесок у сприяння розвитку як зростання і розвитку як свобода. Більше того, автор також вважає доведеним, що політика загальнодоступності послуг добре підходить до плану нової політики, що розроблена ECLAC на початку 90-х років. Проведений в цій роботі аналіз показує певний консенсус різних парадигм по відношенню до важливості ефектів рівності від політики загальнодоступності для стратегій розвитку.

Висновки. Теоретичні положення роботи К. Нето встановили основи політики загальнодоступності послуг в країнах, що розвиваються. Доведено, що публічна політика в бідних країнах потребує обґрунтувань в контексті більш широких стратегій розвитку. Коли метою урядів є виведення їх країни на шлях розвитку, вплив конкретної публічної політики на цю мету робить, у першу чергу, актуальним її прийняття, розроблення та реалізацію (тобто, вона повинна бути розроблена так, щоб досягти найбільшого позитивного ефекту на розвиток).

Автор роботи довів, що з точки зору теорії розвитку, є три основних міркування для політики доступу.

По-перше, з точки зору головного руслу економіки розвитку, збільшення ефективності і позитивних вторинних ефектів відповідає за потенційний позитивний вплив розширення доступу до ІКТ на економічне зростання. Тут є теоретичні причини, а також вагомі емпіричні свідчення, що демонструють цей позитивний вплив. Однак, цей аргумент тільки виправдовує урядові дії щодо розширення телекомунікаційних мереж до певного рівня, але не до рівня загальнодоступності. В цьому сенсі це є відносно слабким обґрунтуванням для політики загального доступу.

По-друге, автор розглянув політику загальнодоступності з точки зору розвитку як свободи. Він довів, що доступ до ІКТ має позитивний вплив на розширення людської свободи. Суть аргументу була у тому, що політика загальнодоступності розширює людські функції і можливості на трьох рівнях: (i) розширенням *комунікативних функцій і можливостей* людського існування як у кількісному, так і у якісному сенсі; (ii) розширенням *базових установчих функцій і можливостей*, визначених Програмою розвитку ООН (наприклад, жити довго не хворіючи, мати доступ до знань, мати доступ до ресурсів, необхідних для достойного стандарту життя); (iii) розширенням важливих інструментальних функцій і можливостей для процесу розвитку.

В концепції розвитку як свободи, важливість політики загальнодоступності для розвитку не виведена із її непрямого впливу на економічне зростання, а скоріше із її прямого впливу на людську свободу. Друга частина завершена зазначенням того, що аргумент, розроблений у рамках парадигми головного руслу економіки розвитку, може дійсно бути пов'язаний з

аргументом, розробленим з точки зору свободи, створюючи сильне обґрунтування для розроблення і реалізації політики загальнодоступності в країнах, що розвиваються.

Третя частина вказує на те, що ефекти перерозподілу в політиці загальнодоступності також грають актуальну роль у пошуку шляхів розвитку. Автор довів, що дві головні парадигми, обговорені у роботі, враховують зменшення нерівності – частини усієї головоломки розвитку. Він показав як розподільна політика на мікро-рівні, така як політика загальнодоступності, узгоджується також із поточним планом організації ECLAC – різнобічного органу думки протягом тривалого історичного періоду. Третя частина закінчується пропозицією, що різні парадигми розвитку враховують важливість політики загальнодоступності (і, до речі, важливість інших видів політики для зменшення нерівності) як перерозподільний інструмент для процесу розвитку.

Загалом, теорія розвитку дає тверді підстави для реалізації політики повсюдного доступу до ІКТ. Уряди країн, що розвиваються, у тому числі й України, повинні прийняти ці результати дослідження К. Нето до уваги під час розгляду своїх ширших стратегій щодо стійкого розвитку країн.

Література

1. Caio M. Pereira Neto. Development Theory and Foundation of Universal Access Policies. Yale Law School Legal Scholarship Repository Yale Law School, 8-1-2005 (61 pp.) http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=student_papers
2. ICT regulation toolkit. Module 4. Universal access and service. <http://www.ictregulationtoolkit.org/en/Publication.3781.html>
3. Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. An Electronic Classics Series Publication. <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/adam-smith/wealth-nations.pdf>
4. F. Roy Harrod, An Essay in Dynamic Theory, Economic Journal, 14 (1939).
5. Evsey D. Domar, Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment, Econometrica, 127 (1946).
6. Robert Solow, A Contribution to the Theory of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, 65 (1956).
7. Paul M. Romer, Increasing Returns and Long-Run Growth, Journal of Political Economy, 1002 (1986).
8. Douglas North, Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press Inc., (1990).
9. Amartya Sen, Development as Freedom. (1st ed.). New York: Oxford University Press. ISBN 9780198297581 (1999).
10. John Rawls, A Theory of Justice. Harvard University Press, Cambridge, 1971.
11. Roberet Nozick, Anarchy, State and Utopia. Basic Books Inc., 1974.
12. Mahbub Ul Haq, Reflections on Human Development. Oxford University Press Inc., N.Y. (1995).
13. Siemon Kuznets, Economic Growth and Income Inequality, The American Economic Review 1 (1955).

Дата надходження в редакцію: 17.12.2014 р.

Рецензент: д.т.н., проф. Л. Н. Беркман